

ประเภทภูมิปัญญาด้าน การจัดการ

ชื่อภูมิปัญญา บ้านเฮือน

บทนำ/ความสำคัญของภูมิปัญญา

บ้านเฮือน (บ้านเฮือน) เป็นที่อยู่อาศัยของคนพื้นบ้าน โดยปกติก็จะปลูกสร้างด้วยวัสดุพื้นบ้าน เช่น ไม้ และวัสดุอื่น เช่น อิฐ กระเบื้อง ตลอดจนถึงหญ้าคา และไม้ไผ่ บ้านเฮือนมีลักษณะเป็นทรวดทรงแบบพื้นเมืองที่มักพบเห็นในแถบชนบท และท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเรียกว่า “เฮือนสองหลังร่วมปั้น” ซึ่งมีทรวดทรงแตกต่างไปจากตึกเรือนบ้านช่องในสมัยปัจจุบันนี้

เฮือนสองหลังร่วมปั้น ถูกสร้างในอาณาบริเวณที่จำเพาะของเจ้าผู้เป็นเจ้าของ สร้างด้วยวัสดุ พร้อมทั้งมีขนาดใหญ่ หรือเล็ก แล้วแต่กำลังความสามารถของแต่ละบุคคล ในที่นี้อาจจะใช้เสาไม้ หรือเสาอิฐก็ได้ หรือถ้าหากยังไม่มีความพร้อมในเรื่องฐานะ โดยเฉพาะการเริ่มต้นใช้ชีวิตเป็นครอบครัว ที่เริ่มต้นก็จะเรียกว่า “ลงตั้ง” โดยจะทำการปลูกสร้างจากไม้ไผ่ และหญ้าคา ไม่ว่าพื้นหรือฝา ก็จะใช้ฟากและฝาสาน เรียกว่า “เฮือนยาว” ซึ่งจะปลูกสร้างอยู่ใกล้ ๆ กับอาณาบริเวณบ้านใหญ่ อยู่ในละแวก หรือโพรงเดียวกัน หรือบางครั้งก็จะอยู่ในเขตรั้วบ้านเดียวกัน เพื่อเป็นการใช้อยู่อาศัยเพียงชั่วคราว เพียง 4-5 ปี เท่านั้น เพื่อปลูกสร้างบ้านที่แข็งแรงแน่นอนหน้าต่อไป

บ้านเฮือน ของคนพื้นบ้านพื้นเมือง จะปลูกสร้างขึ้นในอาณาบริเวณที่มีรั้วรอบขอบชิด จะอยู่รวมกันเป็นหมวดหมู่ โดยมีส่วนของประตูบ้าน เข้าไปสู่บ้านเฮือนเรียกว่า “ตั้งบ่อง” ตรงมุมของหน้าบ้านก็จะมีย่อน้ำไว้ใช้ไว้กิน พร้อมปลูกพืชผักสวนครัว เช่น หอมควั่น (สาระแหน่) ผักไผ่ ใบหอม ตะไคร้ ข่า ฯลฯ ใกล้ ๆ กับบริเวณบ่อน้ำ บริเวณข้างบ้านและริมรั้วจะปลูกพืชผลที่กินได้ เช่น ชะอม ไม้ยี่นดินต่าง ๆ เช่น มะต๋อง (กระท้อน) มะเฟือง มะม่วง ลำไย และมีที่วางไว้สำหรับปลูกพืชผักสวนครัว เรียกว่า “สวนอี” เช่น ผักกาด ถั่วฝักยาว พริก มะเขือ ผักตำลึง ผักปิ้ง ก้อมก้อ (ใบแมงลัก) โหระพา กระเพา จันทน์ (ยี่ห่วย) และที่ขาดไม่ได้ คือ มะแปป (ถั่วแปป) หอมเหย้า สำหรับอาคารตัวบ้าน จะเป็นบ้านยกพื้นสูง หลังจากจะลาดเอียงประมาณไม่เกิน 45 องศา โดยยกจั่วขึ้นเป็นสองจั่ว โดยตัวบ้านเฮือนที่เป็นบ้านใหญ่เอาไว้ใช้ สำหรับหลับนอน หลังเล็กเอาไว้ใช้เป็นครัวไฟ (ห้องครัว) และชานโดยจะมีระดับต่ำกว่าบ้านประมาณ 1 คืบเศษ โดยจะมีร่องเดินชั้นกลาง สลับเป็นแนวขวางของแป้นพื้นกระดาน อันเรียกว่า “แป้นต๋อง” และมีระเบียงที่รับแขก เรียกว่า “พะไลย” ตรงตีนบันไดจะมีเสารับส่วนของช่อและแป้ เรียกว่า “เสาแหล่งหมา” ส่วนฐานบันไดเรียกว่า “กุ่มบันได” และยังมีหม้อสำหรับใส่น้ำไว้ล้างเท้า เรียกว่า “หม้อส้วยดิน” (โถงน้ำสำหรับล้างเท้า) หลังจากที่ดินชั้นบันไดไปก็จะไปเจอภาพที่อยู่ข้างหน้าก็คือ “ฮ้านน้ำ” ไว้สำหรับวางหม้อดินปั้น เพื่อบรรจุน้ำกิน ซึ่งมีจำนวน 2-3 ใบ ฮ้านน้ำที่ว่านี้ จะมุงด้วยหลังคา และมีที่วางหรือแขวนกระบวย ภาชนะที่ใช้ตักน้ำดื่ม ส่วนพื้นดินข้างล่างใต้ฮ้านน้ำ ก็จะเป็นเสาไผ่ฝังไว้ เพื่อใช้ปลูก

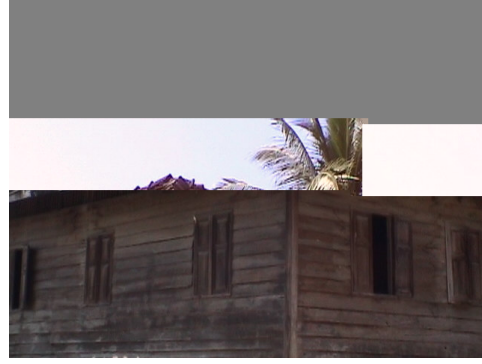
พลูขึ้น อันมีชื่อว่า “ก้างพลู” เพื่อสะดวกในการเก็บกิน และอาศัยความชุ่มชื้นของน้ำที่เหลือจากการกินดื่ม เป็นตัวรดพลูไปโดยปริยาย สำหรับชน จะมี 2 แห่ง คืออยู่บริเวณหน้าบ้านเอาไว้เป็นที่สำหรับนั่งเล่น พักผ่อน ส่วนมากจะไม่มุงหลังคา เรียกว่า “จานฝน” และชนตรงส่วนของหลังบ้านจะอยู่ติดกับห้องครัว เรียกว่า “จานหลัง” ใช้เป็นที่ซักล้าง ไม่ว่าจะเป็นล้างถ้วย ล้างชาม ตรงบริเวณพื้นของข้างหลังก็จะมึน้ำที่ตกลงไป จากการซักล้างเกิดเป็นที่ชื้นแฉะ เรียกว่า “จี๋หม่า” และภายในเตาไฟก็จะทำเป็นเตาไฟดินทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมยกพื้นสูง ใช้ก้อนหินหรืออิฐ วางตั้งเป็นก้อนเส้า ส่วนบนเตาไฟจะมีหิ้งไม้ ที่สานเป็นตาขนาด 5-6 นิ้ว เรียกว่า “หิ้งย่าง” เป็นที่วางตอก เมล็ดพันธุ์พืช ตลอดจนภาชนะจักสาน เช่น ตระกร้า ส้าหวด กระบวย น้ำตั้น เพื่อป้องกันการก่อกินของแมลง เช่น มด มอด โดยสูบลิ้นควันไฟที่เผามาจากพื้นไม้ได้ นอกจากนี้ บริเวณใกล้ห้องครัวและส่วนท้ายสุดของบ้านเฮือนจะมีที่เก็บของอันเรียกว่า กั้นตุ

ส่วนตัวบ้านใหญ่ นอกจากมีหลังัน พะไลย จะเป็นห้องว่างใช้เป็นที่รับแขก และนั่งเล่น ก่อนที่จะเดินเข้าประตูห้องนอน อันจะมี ช่ม (ธรณีของประตู) ในบริเวณห้องว่าง หรือพะไลย จะมีหิ้งอยู่เป็นที่วางตั้งพระพุทธรูป หรือรูปภาพ พระบรมฉายาลักษณ์ และยังเป็นที่ใช้ข้าวบูชา ส่วนภายในห้องนอนจะมีประตูเข้าไป บนประตูที่เข้าไบนั้น ก็จะมีไม้แป้นแกะสลักติดไว้บนขอบประตู เรียกว่า แป้นห้ายนต์ และฝ้ายนต์ ติดไว้เพื่อป้องกันอันตราย และสิ่งชั่วร้าย ไม่ให้เข้าบ้าน ภายในบนหัวที่เป็นที่นอนของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ก็จะมีหิ้งอีกสองหิ้ง เรียกว่า “หิ้งผีครู” และหิ้งผีปู่ ผีย่า หรือหิ้งผีเฮือน เพื่อเป็นที่เคารพนับถือและสักการบูชา นอกจากนี้ส่วนบนของหลังคาตรงส่วนของช่อและแป้ ก็จะมีฝากระตบวางฟาตอยู่ เรียกว่า ช่วน เป็นที่เก็บของเช่น นุ่น จิว และเอาไว้เก็บของในยามน้ำท่วมบ้าน ในส่วนเส้าข้าว บ้างบ้านจะสร้างบนส่วนที่ติดห้องครัว หรือเสาไฟ บางแห่งก็จะสร้างแยกออกไป

ส่วนทรวดทรงของบ้านเฮือนที่พบ นอกจากเรือนสองหลังร่วมพื้น มีรินรับน้ำฝนตรงกลาง อันเรียกว่า เฮือนสองหลังร่วมพื้น ก็จะมีทรวดทรงของหลังคาปั้นหย่า และทรวดทรงของทรงมะนิลา ซึ่งคงได้รับอิทธิพลมาจากท้องถิ่นอื่น ๆ

สำหรับทรงปั้นหย่านั้น จะมีส่วนของเครื่องไม้ข้างบนอันเรียกว่า แป้ลัม และส่วนวัสดุที่นำมาใช้มุงหลังคา ทั้งเกิดสมัยหลังสงครามโลก อันมีปูนซีเมนต์ ชาวบ้าน ชาวเมือง เริ่มใช้วัสดุมุงหลังคาจากแป้นเกล็ด และดินขอ มาเป็นกระเบื้องหางเหลี่ยม เรียกว่า “กระเบื้องหางจ้อ” และกระเบื้องสี่เหลี่ยมยกร่องคล้ายซีแพคโมเนียและสังกะสี และตรงส่วนของฝากระดานที่อยู่ข้างบนสุดจะมีช่องของการตีไม้ระแนงไปตลอด ร่องทั้ง 3-4 ด้าน เพื่อเป็นที่ระบายอากาศและความร้อนของวัสดุที่ใช้มุง เช่น กระเบื้องดังกล่าว

รูปร่างลักษณะทรวดทรงของตัวบ้านเรือน ดังที่กล่าวมาข้างต้นนับเป็นภูมิปัญญาปัญญา ด้านบ้านเฮือนที่อยู่อาศัย ของคนพื้นบ้านพื้นเมืองอำเภอเวียงสา และยังมีหลงเหลือให้พวกเราได้เห็น ได้ศึกษาจำนวนไม่น้อย ซึ่งส่วนใหญ่ยังพออนุรักษ์ รักษาไว้ให้ลูกหลานอนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้สืบต่อกันไป

แหล่งข้อมูล

นายญาณ สองเมืองแก่น อายุ 39 ปี

บ้านเลขที่ 184 หมู่ 4 ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 55110

☎ 054 – 781105